
“Der er ikke gnist af homoseksualisme i det”

**Homofobe forbud og heteronormative undvigemanøvrer
i receptionen af danske litterære klassikere**

Maja Bissenbakker Frederiksen

En queering af den danske litterære kanon synes som et hårdt tiltrængt projekt. Dette bekræftes ikke mindst ved et blik på den eksisterende reception af flere store danske værker. Der kan skrives tykke bøger om de komplekse taktikker, danske sekundærlitterater generelt benytter for at udelukke ikke-heteronormative læsemuligheder af den nyere litteratur. I det følgende præsenteres en række queer perspektiver på tre litterære klassikere som en illustration af, hvordan en omfattende heteronormalisering af disse værker har produceret systematiske blindheder i receptionen af dem. At imødegå sådanne ekskluderede strategier synes foreløbig som en af de væsentligste opgaver for et queer læserprojekt, hvis vigtigste våben er en grundlæggende fleksibel opfattelse af størrelser som køn og begær.

Det måske mest udfordrende ved queer teori og queer-begrebet er dets fundamentale åbenhed. Arbejder man ud fra en teori, som principielt altid er i sin vorden, bliver det selvsagt et fortsat projekt at undersøge, hvilke tankegange og teoretikere det overhovedet er interessant at beskæftige sig med, når sigtet er en queer nylæsning af den litterære kanon. Teoretikere som Michel Foucault, Judith Butler og Eve Kosofsky Sedgwick er selvsikrede medspillere, som man i en eller anden udstrækning må forholde sig til. Men i udgangspunktet forudsætter spændende nye queer litteraturanalyser dog ikke nødvendigvis et kompliceret teoretisk begrebsapparat. Bl.a. er meget gjort ved at benytte Sedgwicks fleksible begreb “homosocialt begær”. Et begreb, som søger ikke på forhånd at trække grænser mellem identifikation, venskab, positiv særbehandling og erotisk begær mellem mænd og mellem kvinder.

I undersøgelsen af litterære værkers forhandlinger af køn og begær kan ”homosocialt begær” således udgøre et åbnende instrument – en slags ikke-kategori, som fundamentalt spørger til begæret i modsætning til fx klassiske psykoanalytiske læsemåder, som ofte tynges af en problematisk bedreviden om begærets konstitution. At benytte begrebet “homosocialt begær” i stedet for “homoseksualitet”, kan således markere forskellen mellem at *forklare* en teksts

begærstrukturering ud fra fastlåsende seksuelle kategorier og omvendt (mere ydmygt) at lade teksterne *belære* sig om netop deres strukturering af begæret. Eller med andre ord: Den ‘skæve’ synsvinkel kan udgøre forskellen mellem forudsat bedreviden og ny spændende erkendelse.

Kongens Fald – Homofob vitalisme

I en dansk kontekst er det dog mest iøjnefaldende i hvor begrænset omfang, der synes at have været interesse for faktisk at undersøge litterære teksters konstruktioner af køn og begær. Dette projekt anses ofte som ikke væsentligt eller som overflødigt på grund af teksternes (i sekundærlitteraturens bevidsthed) per definition selvindlysende heteroseksuelle logik. Således synes der at herske en omfattende blindhed for det homosociale begærs diversitet og for, at erotiske og romantiske dimensioner af dette begær ofte er fundamentalt betydende for store danske klassikere. Et eksempel er Johannes V. Jensens historiske roman *Kongens Fald* fra 1901; en stor roman i dansk litterær bevidsthed, så stor at den ved årtusindskiftet i en læserafstemning i danske dagblade blev kåret til intet mindre end “Århundredets Roman”.

Når der synes at herske almindelig blindhed over for de homoerotiske begærsrelationer, som strukturerer netop denne roman, så skyldes det nok ikke udelukkende den biografiske viden om Johannes V. Jensens eksplicitte homofobi (som blandt andre forfatteren Herman Bang fik at føle). Blindheden er måske i lige så høj grad en effekt af, at Jensens litterære univers (og det gælder ikke mindst *Kongens Fald*) står som et symbol på dansk maskulinitet. *Kongens Fald* er per definition en rå drengeroman, et helt igennem maskulint univers med konger og herremænd og død for sværdet. Romanens hovedperson Mikkel Thøgersen er desuden kendt som intet mindre end “Den Danske Mikkel”. Altså danskheden på godt og ondt, eller som Tom Kristensen skrev: “Den sandeste bog, der er skrevet om det danske sind”. Det er måske netop derfor, det overvejende har været utænkeligt for sekundærlitteraturen, at der skulle være homoerotiske begærsrelationer på spil her og langt mindre, at sådanne begærsrelationer kunne vise sig at udgøre kernen i romanens højt besungne maskulinitet.

En queer læsning vil dog selvfølgelig vove at hævde, at dette netop er tilfældet. *Kongens Fald* struktureres ikke mindst af den mandlige hovedpersons forelskelse i en række unge mænd: Først den smukke junker Otte, der er “smal som en pige” og senere den kække blonde nordbo Axel, hvis kønne blå øjne og guddommelige godhed gør ham til romanens store begærsobjekt. Ikke mindst for Mikkel, hvis forelskede begær til henholdsvis Otte, Axel og slutteligt den danske Kong Christian d. II får omfattende betydning for *Kongens Fald*.

For det er imidlertid også romanens tragiske logik, at mænd for at være mænd

synes tvungne til at dræbe andre mænd. Vi bliver betroet, at: "Naar Manden er på sin Krafts højdepunkt, maa han slaa ihjel. Livet dræber" (s. 82). Drabet bliver således en art manddomsrøve, hvis fundamentale tragik det er, at mænd netop elsker og begærer de mænd, som de altså er tvungne til at dræbe, og at kærligheden mellem mænd derfor nødvendigvis får sit udtryk i voldelige overfald. Livsprøven er således at dræbe netop den man begærer, hvorfor begær og had blandes sammen i en besnærende og kompleks runddans af seksualitet og vold.

Mikkels begær til den kønne Axel får således, i romanens egen omvendte logik, sit nødvendige udtryk i at Mikkel dræber vennen i en paradoksal scene, hvor kærlighedens favntag erstattes med sværdets hug. Eller som Mikkel føler, da han løfter sværdet: "Hjærtet sad i hans Hals [...] Han var en Afmagt nær, ligesom et Menneske, der ikke kan faa sagt, at han elsker, og *vil* sige det." (s. 148). Nedslagtningen bliver således Mikkels bagvendte og perverterede kærlighedserklæring til Axel og afslører romanen som en fortælling om homofobi og om den permanente homofobe afpresningssituation, som den moderne mand befinder sig i.

Som nævnt præges den overvejende del af den eksisterende sekundærlitteratur til *Kongens Fald* dog af en omfattende blindhed for begærets betydning. Kun én enkelt af den overvældende mængde af læsninger, som findes af *Kongens Fald*, foretager en analyse af begæret mellem de mandlige hovedpersoner. Det drejer sig om Dines Johansens vidunderlige læsning fra 1997, som dog også præges af belastede psykoanalytiske termer som "fortrængning" og "homoseksuel latens". For det øvrige antal læsninger synes blindheden først og fremmest betinget af en insisteren på, at romanens skildringer af begær mellem mænd udelukkende kan forstås som identifikatorisk. Det er altså her *identifikation*, som udgør en heteronormativ forsikring mod homoerotisk begær, idet det ses som utænkeligt, at identifikation og begær skulle kunne være sammenfaldende. En tankegang, som ikke mindst Judith Butler som bekendt har forsøgt at dekonstruere.

Barndommens Gade – Et kvælende lesbisk favntag

En anden dansk klassiker som med fordel kan læses queer er Tove Ditlevsens *Barndommens Gade* fra 1941, der handler om den sære og skrøbelig pige Esters opvækst og ungdom i 1920'ernes København. Romanens altomfattende metafor er her *gaden*: Symbolet for social arv, for længsel, drømme, nederlag og skæbne. Her er det interessant, at gaden frem for alt personificeres som kvinde: Gaden er en pige, en mor, en løvinde, en prostitueret – som pigen Ester på intens måde er bundet til dels som gadens barn, men også som dens elskerinde og hustru.

Modsat *Kongens Fald* er det i *Barndommens Gade* kvindekroppen, der udgør det primære begærsobjekt. Det er således mødre og veninder der æstetiseres,

mens mænds kroppe hovedsageligt fremstår med plump voldsomhed eller som gennemsigtige og undseelige. Hvor kvinden altså ophøjes, degraderes manden omvendt til en ren instrumentel funktion. Som *deus ex machina* er det hr. Mulvad, som potentielt kan redde Ester fra den passionerede, men også nedbrydende masochistiske monoseksuelle relation til gaden. Redningsaktionen er dog et på forhånd dødfødt projekt, fordi gaden også er hjemsted for alle Esters længsler. Manden fejler som elsker, fordi han ikke vil eller ikke kan indtage den samme straffende og kærlige position som gaden repræsenterer, og som fremstår som elskovens egentlige billede. Uforløst må Ester derfor opsøge barndommens gade – sin oprindelige elsker – og det hedder om hende, at hun ”som en utro Hustru” (s. 238) vender hjem til gaden, der efter dræbende at have opslugt hende ”strækker sig, kælent gabende som en mæt og elsket Kvinde” (s. 240). Således bliver den ”lesbiske” relation mellem Ester og gaden på én gang romanens utopi og dens skrækfantasi.

Jeg siger ikke, at man nødvendigvis skal betragte *Barndommens Gade* som et lesbisk, masochistisk, morderisk og incestuøst drama. Men på den anden side synes jeg også det er ærgerligt at lukke øjnene for de potentialer, der findes i tekstens forvaltning af det homosociale begær. For også her gælder det nemlig, at sekundærlitteraturen i overvejende grad afviser muligheden af, at romanen skulle kunne ses som tematiserende et erotisk og romantisk begær mellem kvinder. Det er her især den fortsatte insisteren på en biografisk læsemåde af Ditlevsens forfatterskab som medfører at disse muligheder markant overses. Når enkelte læsere af *Barndommens Gade* således hæfter sig ved beskrivelsen af veninderne Ester og Lisas relation som et kærlighedsforhold, så forbliver denne mulighed alligevel altid uudforsket, gerne med henvisning til Tove Ditlevsens egen nærmest hyperbole heteroseksualitet (Ditlevsen var gift fire gange og kendt for at have mange mandlige elskere), lige som der henvises til hendes afvisende forhold til kvindelig homoseksualitet.

Litteraturen beskyttes således fra ”lesbiske” læsninger med henvisning til forfatterens heteroseksualitet, mens forfatteren omvendt beskyttes mod en ”lesbianisering” med henvisning til, at evt. homoseksuelle indslag ikke kan være intenderede, hvad der – *petitio principii* – garanterer, at de ikke har betydning for *Barndommens Gade*.

Her er det således den biografiske læsemåde der benyttes som sandhedsvidne på at helt bestemte læsemuligheder *ikke* er til stede, eller i hvert fald ikke er det på en betydende måde. Den heteronormative læsestrategi kan således ses som *uvidenheden*: Da vi ikke positivt ved at forfatteren skulle have interesseret sig for homoseksualitet, kan et erotisk/romantisk (måske ligefrem et ”lesbisk”) begær mellem kvinder ikke være en positivt betydende kategori i forfatterskabet. Et næsten alt for klassisk eksempel på hvad Sedgwick kalder ”ignorance as power”,

hvor en helt bestemt uvidenhed eller fraværende viden kreativt producerer udelukkelsen af en række mulige forståelser.

Den kroniske uskyld – Misogyni frem for homofobi

Samme uvidenhedsstrategi kan siges at præge receptionen af Klaus Rifbjergs *Den kroniske uskyld*. Denne danske gymnasieklassiker fra 1958 ses traditionelt som historien om to unge mænd (Janus og Tore) og deres intense venskabsforhold, som bliver en tresomhed da den ene forelsker sig i pigen Helle – og om hvordan kæresteparrets fortsatte insisteren på seksuel uskyld bliver trekantens endeligt, idet Tore, jegfortællerens ven og forbillede, forføres af den dømoniske fru Junkersen. En vampyrlignende kvindeskikkelse, som oven i købet er pigen Helles mor og hvis liderlige besiddertrang fører til pigens selvmord og vennen Tores sindssyge. Således en historie om uskylden der må overvindes, hvis ungdommen skal kunne stå i mod de farer som voksenverdenen og seksualiteten (ikke mindst den kvindelige seksualitet) frembyder.

Men *Den kroniske uskyld* må dog også ses som historien om to mænds homosociale symbiose, som afgangende forstyrres og trues af den kvindelige aktørs indtræden på scenen og om jegfortælleren Janus, som i lige dele blind jalousi og homofob angst for sit eget romantiske begær til vennen iværksætter et omfattende misogynt projekt. En queer læsning af romanen vil især hæfte sig ved jegfortællerens fortsatte lovprisning af vennen Tore og ikke mindst ved hans indgående æstetiseringer af Tores krop: ”Han havde nogle mægtig pæne lår, der var helt brandbrune og havde lyse hår på” (s. 20). Ligeledes vil en queer læsning undre sig over den mængde af dobbelttydigheder romanen lægger frem for læseren, og som igen og igen viser jegfortællerens erotiske forhold til kvinder som en gengenvej til intim kontakt med Tore: Fx hedder det: ”Når jeg dristede mig til at tage [Helle] under armen, var det som at røre ved Tore samtidig på en intim måde, der aldrig ville kunne lade sig gøre.” (S. 106).

At de to unge mænds venskabsforhold præges af en erotisk dimension synes således indlysende, og her har sekundærlitteraturen da heller ikke i lige så høj grad forsøgt at knibe udenom. I stedet hyldes denne erotik i en omfattende banalisering. Den ses fx blot som en realistisk skildring af et naturligt og frem for alt forbigående ungdomsfænomen, der, som Eigil Nyborg skriver: ”forklarer den let pubertets-homofile atmosfære, som anes i forholdet mellem Janus og Tore”. På samme måde iværksættes drengenes åbenlyse dobbeltgængerrelation som en forsikring for at begæret (igen) kun er *identifikatorisk*, hvorfor det ses som utænkeligt at det også er erotisk.

Receptionen af *Den kroniske uskyld* ser således overvejende homoerotisk begær som en størrelse der *ikke kan* have betydning i romanen. Dermed synes den at lægge under for en homofobi, som det paradoksalt nok netop kan ses som

romanens ærinde at tematisere. For Janus er det således et tilbagevendende tema, at begæret til Tore er udtrykkeligt. Det kan ikke siges og det kan ikke gøres, eller med et citat: “Man kom ligefrem til at elske ham. Man kunne simpelthen ikke lade være med at elske ham på en eller anden måde, selvom man selvfølgelig ikke kan vise sådan noget eller gøre det i virkeligheden” (s. 9).

Jegfortællerens egen homofobi viser sig således at blive centralt betydende for romanens plot, idet den gør det muligt at se den ondsksfulde mandeforførende kvinde – den opslugende vampyr-mor – netop som et forskudt billede af Janus’ begær, som ikke kan sprogliggøres og således som en fordækt måde at berette om begæret på. Fru Junkersen fungerer som Janus’ transvestitiske forklædning, gennem hvilken han kan realisere drømmen om at forføre Tore og skaffe sig af med Helle. Den onde fru Junkersen kan desuden ses som jegfortællerens kritik af kvinden, der forstyrrer mændenes homosociale idyl og dermed som et misogynt modbillede til hans eget homoerotiske begær. I denne forståelse fungerer den dæmoniske kvindelighed altså som en modgift mod den homofobi, som potentielt rammer Janus. Med andre ord benyttes en traditionel misogyn skildring af den seksuelt opsøgende kvinde som alibi – som en afledningsmanøvre, der skal bortlede opmærksomheden fra hovedpersonens egne begærende interesser i vennen

Det interessante ved *Den kroniske uskylds* strategiske iscenesættelse af begæret er dog netop denne strategis åbenlyshed. Næsten smertefuldt udstiller romanen sin misogyni som en følge af homofobi og kan, i kraft af sin tragiske udgang, ses som en kritik netop af homofobi og kvindehad. Det i sandhed tragiske er dog at sekundærlitteraturen i det den fastholder en heteronormalisering af tekstens univers, forbliver blind for de nævnte kritiske elementer. Eller man kan sige: Fordi receptionen er blind for at mand til mand-begærsrelationer har en grundlæggende betydning i romanen, bliver den også blind for dens homofobi og for at det er homofobien der betinger romanens kvindehad. Tilbage bliver en ikke en misogynikritik, men i stedet en klassisk misogyn kritik af den seksuelt aktive kvinde.

Resultatet er i bedste fald mangelfulde læsninger af Rifbjergs roman. I værste fald bliver den en accept eller (ligefrem en lovsang) af dens misogyne projekt. Et eksempel er hvordan Janus’ omfattende patologiske had til kvinder i receptionen markant underspilles eller banaliseres. Således indeholder romanen en central scene, i hvilken hovedpersonen mishandler, voldtager og måske endda overvejer at dræbe sin kæreste. Scenen er ikke halvt så skræmmende som det faktum, at 40 års sekundærlitteratur enten belejligt har undladt at kommentere den eller har banaliseret dens voldsomme karakter. Således er der ikke én ud af den omfattende mængde af sekundærlitteratur som kalder voldtægten ved rette navn. I den udstrækning scenen overhovedet tillægges

betydning, ses den snarere som udtryk for pigens ynkelighed og uværdighed end som udtryk for Janus' systematiske kvindehad

Ikke blot forbliver de homoerotiske begærsrelationer altså oversete, men i sit forsøg på at heteronormalisere bogens univers synes sekundærlitteraturen mere end villig til at ville bide på dén misogyne madding som romanen lægger ud, og den er således mere tilbøjelig til at ville dele hovedpersonens had til romanens kvinder end til at tillade en erotisk dimension af venskabet mellem mænd. En blindhed, som altså gør at romanens ellers kløgtige udstilling af misogyniens intrigante sammenhænge med homofobien helt overses. Spørgsmålet om at foretage en queer læsning af *Den kroniske uskyld* eller ej kan altså i dette tilfælde blive spørgsmålet om hvorvidt denne danske gymnasieklassiker fremstår som misogyniens retfærdige manifest eller ej!

Heteronormative undsigelser og Queer muligheder

At sige farvel til den heteronormativitet som hersker i receptionen af dansk litteratur viser sig således at være et omfattende projekt. Ikke mindst på grund af de traditionelle læsningers afvisnings- og banaliseringsstrategier, som vedvarende forsøger at udgrænse alt ikke-heteronormativt begær ved at fastholde det som perifert betydende som irrelevant, som relevant i en anden sammenhæng, men ikke her eller simpelt hen som ikke til stede osv.

Således vedbliver sekundærlitteraturen at producere ærgerlige systematiske blindheder som gør at den snyder den sig selv for nye, anderledes, overraskende, foruroligende, skrækkindjagende og underholdende dimensioner. En queer nylæsning må således på alle måder begynde forfra – læse opmærksomt igen, og frem for alt forholde sig kritisk til de gentagende undsigelser, udgrænsninger og afvisninger af det ikke-normative begær, som disse værker er blevet hyllet i.

Eller for at afslutte denne lille rundtur i et heteronormativt rædselskabinet: Alene den energi, hvormed de ikke-normative perspektiver undsiges, giver grund til at forholde sig skeptisk opmærksomt. Når eksempelvis pensioneret gymnasielærer og underviser ved Hærens Officersskole Niels Heltberg i en anmeldelse af *Den kroniske uskyld* gør et stort nummer ud af at slå fast, at: "der er ikke gnist af homoseksualisme i det", så er det nok et passende sted for et queer beredskabskorps at rykke ud. Undsigelserne alene giver et godt fingerpeg om hvor en queering af den danske litterære kanon kan tage sin begyndelse.

Litteratur

Ditlevsen, Tove: *Barndommens Gade*, Athenæum, 1943.

Dines Johansen, Jørgen: "Rakkerens kniv", in: Povl Schmidt m.fl. (red.): *Læsninger i Dansk Litteratur 1900-1940*, Odense Universitetsforlag, 1997.

Heltberg, Niels: "Den kroniske uskyld", in: John Chr. Jørgensen og Erik Olsen (red.): Jensen, Johannes V.: *Kongens Fald*, Gyldendal, 1956 (1900-1).

Nyborg, Eigil: "Uskyld og individuation" (1973), in: John Chr. Jørgensen og Erik Olsen (red.): *Omkring Den kroniske uskyld*, Hans Reitzels Forlag, 1974.

Rifbjerg, Klaus: *Den kroniske uskyld*, (2. udg.) Gyldendals Tranebøger, 1963 (1958).

Summary

The reception of the Danish literary canon suffers from a problematic heteronormative blindness towards non-normative forms of desire. Through the example of three canonised Danish novels – *Kongens Fald* (Johannes V. Jensen), *Barndommens Gade* (Tove Ditlevsen) and *Den kroniske uskyld* (Klaus Rifbjerg) – this article presents different strategies of blindness which seem to have functioned as an implicit heteronormative defence against the homoerotic possibilities of the novels. Eve Kosofsky Sedgwick's concept of "homosocial desire" is suggested as a useful tool and starting point for a thorough queering of the Danish literary canon.

Maja Bissenbakker Frederiksen, Stud. mag i nordisk og Filosofi ved Syddansk Universitet, Odense. Har netop indleveret prisopgaven "Begreb om begær – En eksemplificering af queer teoriens anvendelighed som litterær fortolkningsmetode via applikation på: *Kongens Fald* (Johannes V. Jensen), *Barndommens Gade* (Tove Ditlevsen), *Den kroniske uskyld* (Klaus Rifbjerg) og *Baby* (Kirsten Thorup)". Har desuden publiceret artikler i tidsskriftet *Synsvinkler*.